

rob van der bijl

architectonisch onderzoek peutz & post-modernisme

Gangbare architectonische analyses (kritiek en geschiedschrijving) kenmerken zich door hun beschrijvende karakter. Met andere woorden, de analyse leidt niet tot een vorm van begrip. Er ontstaan geen nieuwe inzichten. Ontwikkelingen en dus ook veranderingen binnen de architectuur kunnen niet worden begrepen.¹ Een prachtig voorbeeld van een beschrijvende architectonische geschiedschrijving vormt de klassieker *History of Building Types* van Pevsner, waarin de historische ontwikkeling van de architectuur wordt uiteengezet als een overzicht van in 'functioneel' opzicht verschillende gebouwen: een architectonisch overzicht van scholen, bibliotheken, musea, enzovoorts.

Eerder in dit blad liet P. Drijver zien dat een dergelijke benadering te kort schiet.² Hij deed dit aan de hand van een voorbeeld, namelijk de Jachinschool in Elspeet van architect Van der Linden. De school blijkt niet te 'passen' in de classificerende schema's van Pevsner. Volgens Drijver zou de school evengoed een woongebouw kunnen vormen. "Pevsner zou er niet uitkomen door zijn eigenwijze classificaties", concludeert Drijver.³

Eenheidsconcepten

Nauw verbonden met het classificeren (van architectuur) is het hanteren van eenheidsconcepten, wat evengoed zou kunnen worden aangeduid als het classificeren van de (architectuur)geschiedenis. De beschrijvende methode van Pevsner richt zich in eerste instantie op het architectonische object (het gebouw), terwijl het gebruik van eenheidsconcepten betrekking heeft op 'de loop van de geschiedenis' (de ontwikkeling en verandering van gebouwen). Eén van de bekendste en invloedrijkste eenheidsconcepten is de zogenaamde *moderne beweging*. Op dit concept bestaat een groot aantal varianten. Denk bijvoorbeeld aan 'international style', 'functionalisme', 'rationalisme' of 'nieuwe bouwen'. Gemeenschappelijk aan het gebruik ervan is het ontbreken van theorievorming wat betreft de onderzochte architectonische ontwikkelingen. Tafuri stelt dat architectuurgeschiedenis zo wordt opgevat als een proces met een naadloze ontwikkeling van elkaar opvolgende 'stijlen' of architectuurconcepten. De geschiedenis kent op deze manier in theoretisch opzicht geen fundamentele omslagen of omwentelingen. Kortom, de geschiedenis kent geen werkelijke breuken.

Tafuri is het niet eens met een dergelijke opvatting. De verschillen en tegenstellingen binnen de architectonische ontwikkeling worden zodoende niet opgespoord, maar daarentegen juist toegedekt. Dus, problemen worden weggeschreven in plaats van gesteld. Ook in de catalogus *Voorgeschiedenis* (in het kader van de tentoonstellingsreeks

Het Nieuwe Bouwen) wordt de tekortkoming van een eenheidsconcept, al dan niet bewust, onderkend. In zijn artikel *Hoe nieuw en wat is het Nieuwe Bouwen?* stelt M. Bock het volgende:

*"De oorsprongen en ontwikkelingslijnen van het Nieuwe Bouwen zijn niet eenvoudig te isoleren, te dateren en te beschrijven, want hetgeen later het Nieuwe Bouwen zou worden genoemd was geen in zichzelf homogeen verschijnsel. De doelstellingen en uitgangspunten van de functionaristen verschilden onderling. Theorie en ontwerp praktijk dekten elkaar niet altijd en waren bovendien aan een permanent veranderingsproces onderhevig."*⁵

Architectuur is dus geen homogeen verschijnsel. Verschillen binnen de architectonische ontwikkeling kunnen dan ook niet worden begrepen met behulp van eenheidsconcepten. In dit verband is de aanhaling van G. Fanelli door M. Bock interessant: na de constatering van het ontbreken van omvattende studies naar het Nieuwe Bouwen volgt dit citaat:

*De complexiteit en tegenstrijdigheid van het Nieuwe Bouwen wordt weggewerkt door alles wat niet in het beeld past als compromis, als kwalitatieve inzinking, als flirt met het opkomende Traditionalisme en Neo-classicisme weg te laten.*⁶

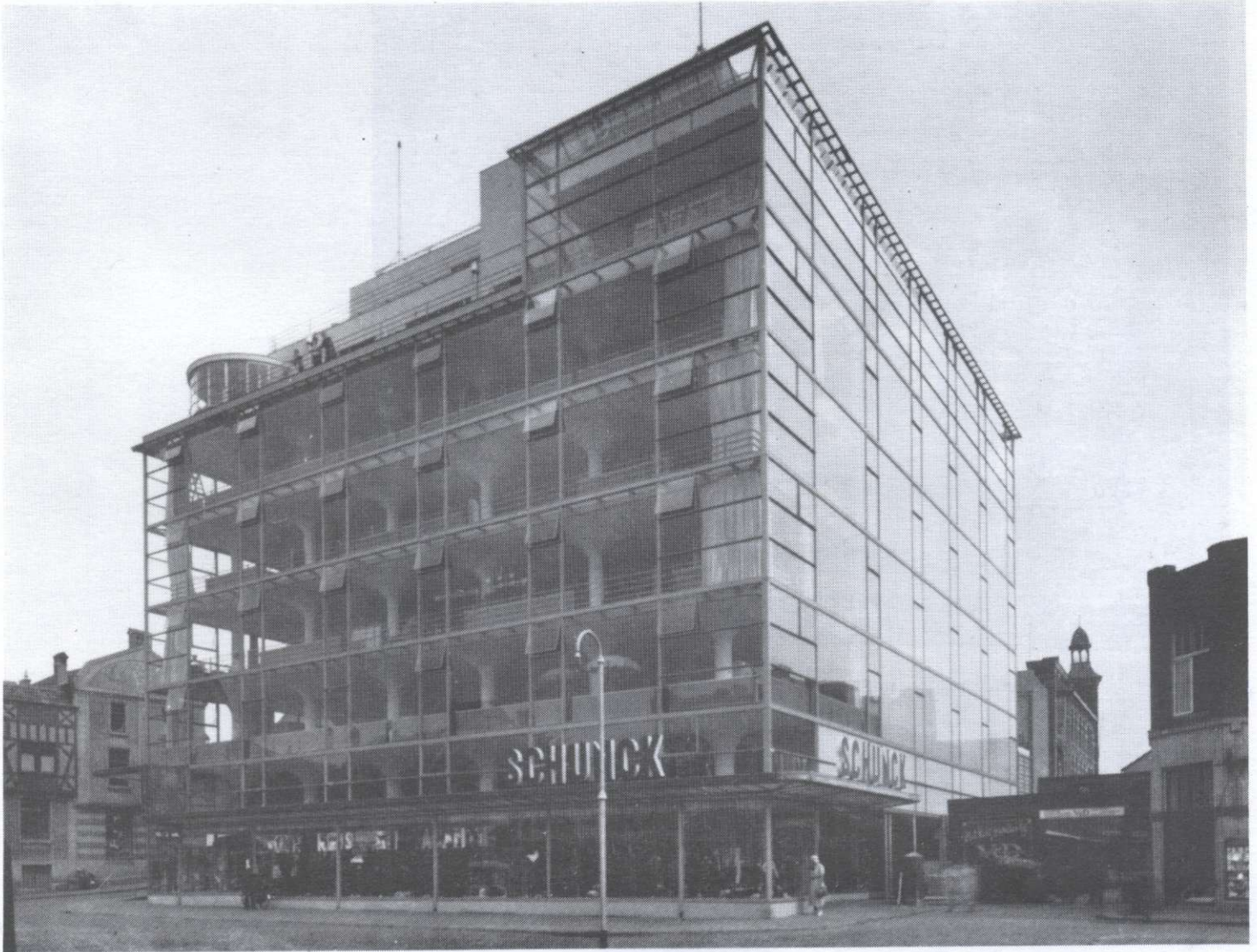
Een ander eenheidsconcept is de overbekende 'Delftse School'.⁷ De ontwikkeling van de Nederlandse architectuur wordt dan beschouwd binnen de tegenstelling Nieuwe Bouwen ↔ Delftse School, met in het kielzog een hele trits van vermeende tegenstellingen zoals: modern ↔ ouderwets, functioneel ↔ formeel (een hardnekkige) of: progressief ↔ katholiek. De architectuurgeschiedenis wordt in het verlengde hiervan schematisch opgevat als simpele golfbeweging: modern, danwel anti-modern. Het architectonisch onderzoek beschikt momenteel slechts over een zeer gebrekkig theoretisch instrumentarium. Object en methode (onlosmakelijk met elkaar verbonden) van onderzoek zijn niet in kwalitatieve zin ontwikkeld, maar daarentegen vervangen door een quasi theoretisch en geschiedkundig gebruik van eenheidsconcepten. De problemen die hierdoor ontstaan werden al enigszins duidelijk in het aangehaalde voorbeeld van de Jachinschool.

Peutz

In de rubriek *Leuke Gebouwen* (zie vorige nummers van *O*) vinden besprekingen en analyses plaats van (ten onrechte) minder bekende maar toch interessante architectuur. Het al dan niet bekend zijn van bepaald architectonisch materiaal heeft zeker ook te maken met de wijze van analyse en geschiedschrijving (zie bijvoorbeeld Jachinschool). Misschien is het werk van de (inderdaad vrij onbekende) architect

*) Alle afbeeldingen in dit artikel zijn met toestemming van de auteurs overgenomen uit: W. Arets, W. van den Berg, W. Graatsma, F.P.J. Peutz. *Architect 1916-1966*, Eindhoven 1981.

1. Er zijn natuurlijk uitzonderingen. Zie bijvoorbeeld: U. Barbieri en C. Boekraad, *Kritiek en Ontwerp (proeve van een architectuurkritiek)*, Nijmegen 1982.
2. P. Drijver, Jachinschool, in *O* nr. 2, Delft 1981, p. 26-31.
3. Citaat Drijver, o.c. p. 30.
4. M. Tafuri, Main lines of the great theoretical debate over architecture, 1960-77 in *Architecture and Urbanism* nr. 100, 1979, p. 133-154.
5. M. Bock, Hoe nieuw en wat is het Nieuwe Bouwen? in *Het Nieuwe Bouwen, Voorgeschiedenis* (tentoonstellingscatalogus), Delft 1982, p. 6-23.
6. M. Bock, o.c. p. 10.
7. Oorspronkelijk werd de term Delftse School gespeld met 'sch', dus: Delftsche School. In dit artikel is gekozen voor de gangbare, moderne spelling. Overigens heeft er een twintigtal jaren geleden een (Delfts) architectuurblad bestaan (verbonden aan de afdeling Bouwkunde van de TH) onder de naam *Delftse School*, dus zonder 'sch'; in dit blad werd de Delftse School bestreden.

Een leuk en interessant gebouw van F.P.J. Peutz. Warenhuis Schunck in Heerlen.

F.P.J. Peutz hiervan het slachtoffer. Als (leuk) voorbeeld daarom nu iets over het werk van deze Limburgse architect, waarbij een aantal gebouwen vluchtig de revue zullen passeren en wat langer stil wordt gestaan bij het warenhuis-ontwerp, zondermeer één van Peutz' leukste gebouwen. Met behulp van de eenheidsconcepten Moderne Beweging en Delftse School valt over deze Limburgse architectuur niet veel te zeggen. Misschien is dit er de oorzaak van dat Peutz in de Nederlandse architectuurgeschiedenis geen plaats heeft gekregen. Slechts sporadisch duikt zijn naam op. In de originele versie van Fanelli's *Moderne architectuur in Nederland. 1900-1940* wordt aan hem geen aandacht besteed. Alleen in de Nederlandse vertaling wordt hij geïntroduceerd als behorende tot de Delftse School. R. Blijstra (*Nederlandse bouwkunst na 1900*) vermeldt Peutz' naam en drukt tevens enkele plaatjes van zijn werk af. Verder vermeld Blijstra (tussen haakjes) dat Peutz soms verrassend modern is. Toch rekent hij hem tot de traditionalistische en later genatigd moderne bouwmeesters.⁸

Het kan er niet om gaan Peutz, of welke andere architect dan ook, onproblematisch één of ander etiket op te plakken. Het werk van Peutz bijvoorbeeld valt niet los te zien van architectonische ontwikkelingen in binnen- en buitenland aan het begin van deze eeuw. Terecht stelt W. Arets dat

Peutz steeds wist te ontkomen aan 'stijlvorming'. Dit ondanks Grandpré Molière's grote invloed op het onderwijs aan de TH Delft (waar Peutz tussen 1916 en 1925 studeerde) en de dominerende positie van de Amsterdamse School en de Stijl binnen de Nederlandse architectuur destijds.⁹ 'Stijlvorming' is een betrekkelijk vage term, maar het ontbreken van iets dergelijks bij Peutz typeert op bescheiden wijze reeds de bijzondere positie van zijn architectuur. Een beperkte aanzet tot het nader bepalen van deze positie bestaat uit het aangeven van historische relaties met andere architectuur bijvoorbeeld die van Berlage. Peutz ontleent zijn ruimtebegrip aan deze Nederlandse grootmeester van de architectuur. Volgens hem is het de taak van de architect om

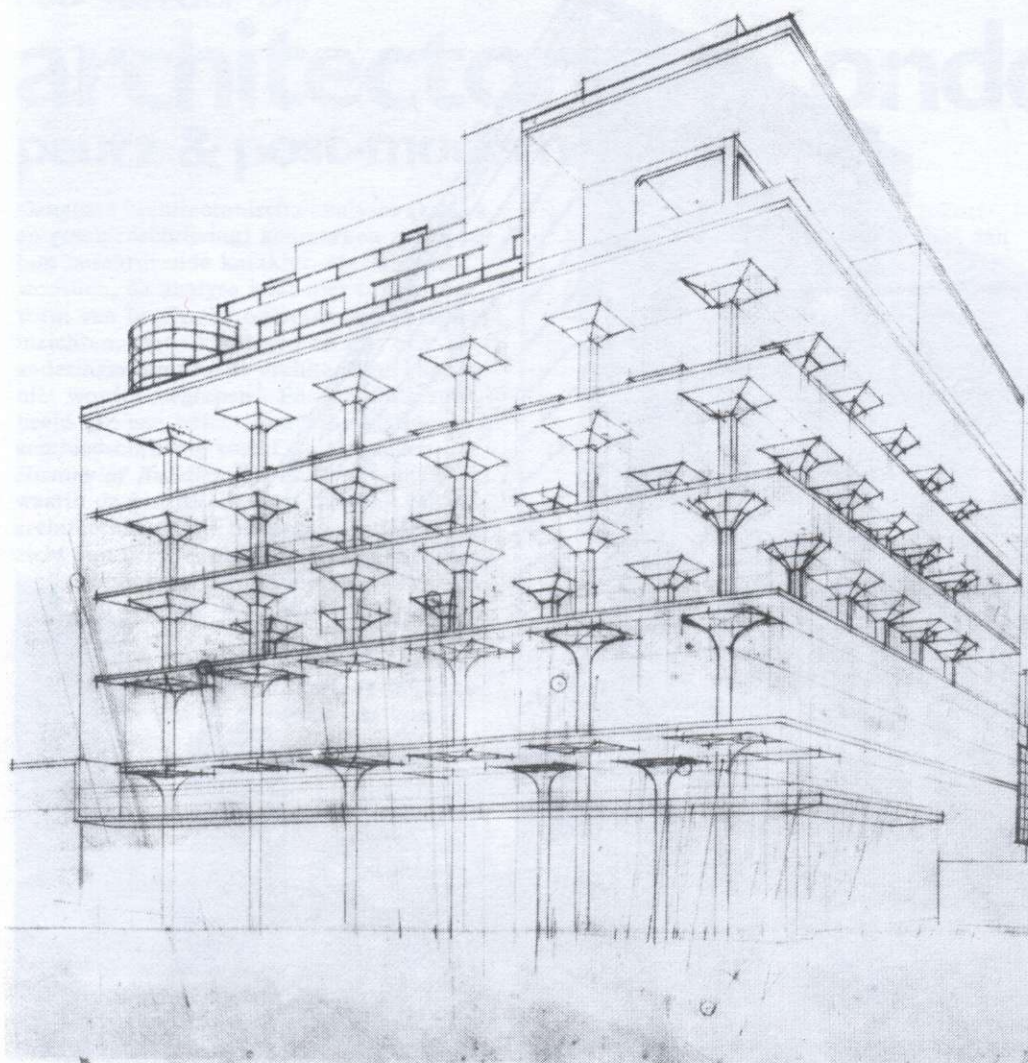
"(. . .) de ruimten de juiste verhoudingen te geven, de relaties te ontdekken van de afzonderlijke eenheden en ze op elkaar af te stemmen, en deze ruimte te vullen met rustpunten en accenten. Het zijn de verhoudingen die bepalend zijn voor het karakter van de ruimte, een karakter dat afhankelijker is van de aard van het gebouw en zodoende van essentieel belang is voor de keuze van het materiaal en het constructieprincipe. Deze constructie is mede verantwoordelijk voor de afmetingen van de ruimte en moet als zodanig op een 'eerlijke' manier tot uitdrukking worden gebracht, (. . .)" ¹⁰

Peutz' ruimtebegrip is van belang om tot

8. W. Arets, W. van den Berg, W. Graatsma, F.P.J. Peutz. *Architect 1916-1966* (tentoonstellingscatalogus), Eindhoven 1981. Citaat Blijstra p. 347.

9. Arets c.s., o.c. p. 351.

10. Arets c.s., o.c. p. 353.

Warenhuis Schunck. Betonconstructie met paddestoelkolommen (perspectief).

begrip te komen van zijn architectuur. Zo kan tevens de 'moderne' kant van zijn werk worden gesitueerd. Neem het ontwerp voor het modehuis Schunck (Heerlen, 1933).

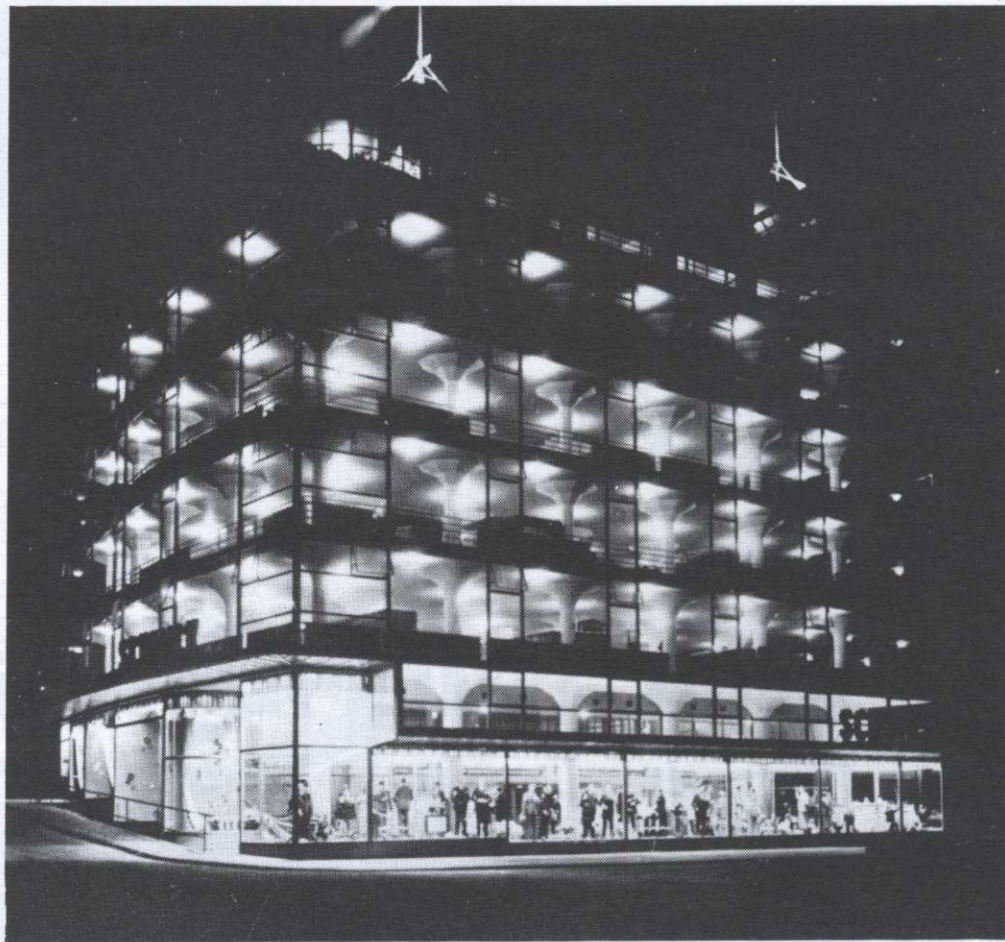
Voor een begrip van dit ontwerp zal ingegaan moeten worden op het erin gehanteerde ruimtebegrip. Hiertoe introduceert W.H.J. van den Berg Colin Rowe.¹¹ Volgens Rowe's opvatting leidt het ruimtebegrip van wat hij noemt de 'international style' tot een herwaardering van de functies die aan de kolom, de muur en het dak worden toegedacht. Het ruimtebegrip stelt in deze visie van Rowe met behulp van de drie elementen – kolom, muur en dak – een skelet-structuur vast waarvan de dragende functie wordt gescheiden van elke (niet-structurele) omsluitingsfunctie. Ruimtevorming wordt aldus nadrukkelijk losgekoppeld van (draag)constructie. De skelet-structuur maakt dragende wanden overbodig. Analooq hieraan worden de kolommen 'losgemaakt' van de muren opdat ze volledig vrij in de ruimte komen te staan. Geheel onafhankelijk van de kolommen kunnen de muren nu functioneren als een serie vrij te plaatsen schermen. Als gevolg hiervan ontstaat het zogenaamde vrije plan met in het kielzog hiervan de 'vrije gevel', die eveneens de onafhankelijkheid van de dragende functie benadrukt. Tot zover het gedeelte van Rowe's visie dat in essentie een beschrijving lijkt te

Warenhuis Schunck, 'vrije gevel'.

geven van Peutz' warenhuis Schunck. Rowe merkt echter verder op dat het ruimtebegrip van de 'international style' geen mogelijkheden toelaat voor het benadrukken of laten zien van balken.¹² Met andere woorden: overeenkomstig het vereiste platte dak moeten de eronder, gelegen vloeroppervlakken worden voor-

11. Zie ook: Arets c.s., o.c. p. 361/2.
12. Zie ook: Arets c.s., o.c. p. 362.

Warenhuis Schunck bij nacht.

Warenhuis Schunck, dakterrassen.

gesteld als ononderbroken niveaus. Er is dus in principe geen onderbreking *toegestaan* als gevolg van het ondersteunen door balken. De kolommen hebben dan ook geen expliciete relatie met de balken. Dat wil zeggen: de ondersteunende functie leidt niet tot een compartisering van de ruimte. De conceptie van de 'vrije kolom' lijkt zo (verder) uitgewerkt. In de gebouwen (uit met name 1929) van Le Corbusier en Mies van der Rohe is de kolom dan ook slechts een accentuering (in plaats van een onderbreking) van de zich horizontaal uitbreidende ruimte. Vooral bij Van der Rohe kenmerkt de ruimte zich

door een gelijkwaardigheid binnen het geheel van bepalende onderdelen. In zijn gebouwen bepalen de kolommen dus niet op zichzelf staande delen, cellen of compartimenten. Eerder is het omgekeerde het geval. De kolom is niet meer dan een invoeging in de ruimte.

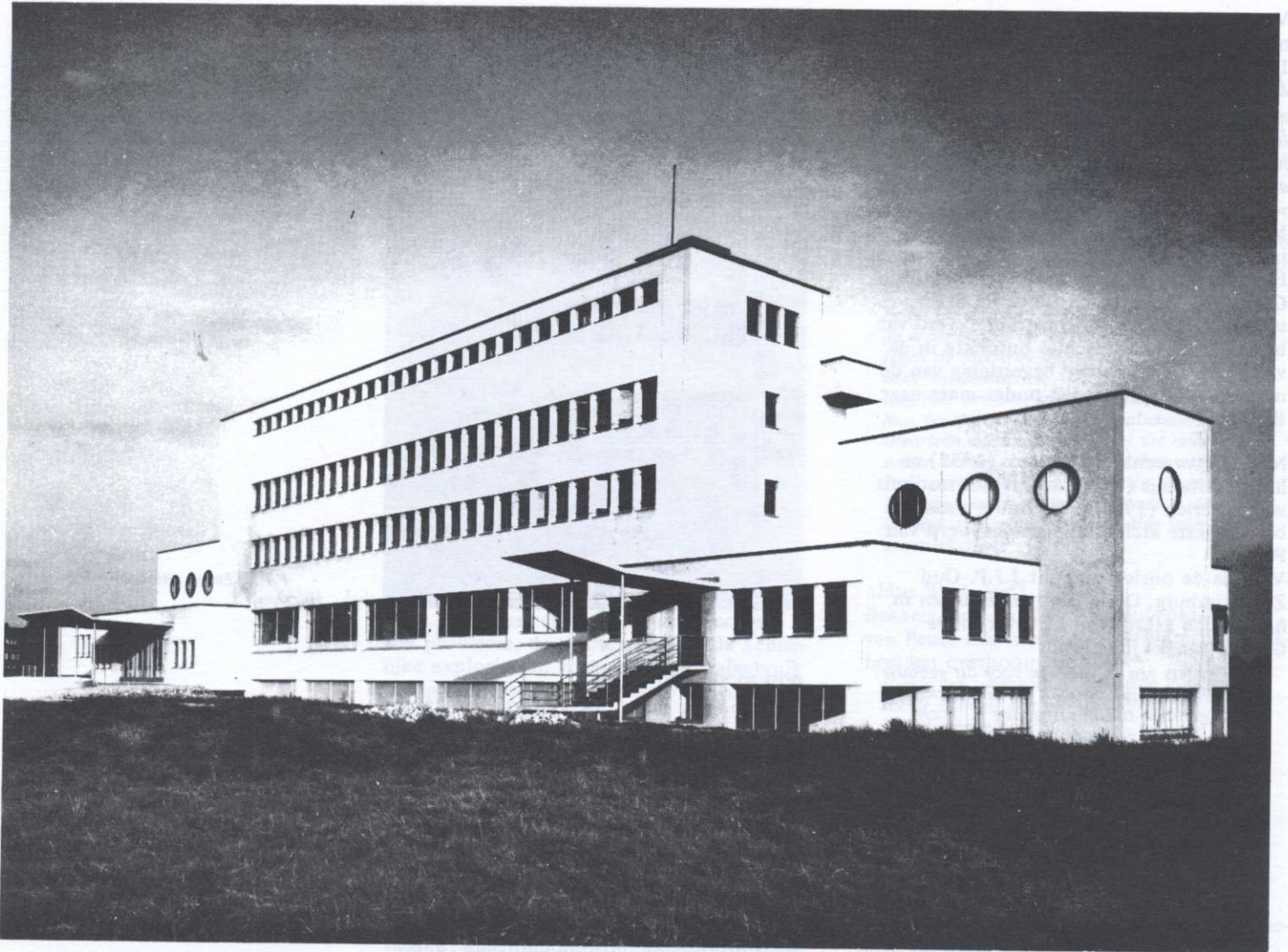
Samenvattend: het ruimtebegrip zoals Rowe dat schetst, beschouwt de bepaling van ruimte als een situering van schermen (muren); een situering los van de dragende functie van de kolommen. De kolom speelt dus in principe geen rol in de vorming van ruimte, de kolom voegt zich slechts in.

Een 'modern' ruimtebegrip conform de visie van Rowe past zeker binnen een architectonisch onderzoek naar Peutz' warenhuis Schunck.

Weliswaar tendeeft bij Peutz de ruimte-ervaring naar het materieel/fysieke (vgl. met Berlage), in tegenstelling tot de abstracte ruimte-ervaring bij Mies van der Rohe. De 'moderne' aspecten zijn desalniettemin in het waren Schunck zeer duidelijk aanwezig. Er vindt een functionele herwaardering plaats van kolom, wand en dak, in de vorm van vrijdragende paddestoelkolommen, glazen wanden en de dakwoning met haar dakterrassen. Bovendien onderscheidt het ontwerp de niet-dragende wanden van het dragend skelet.

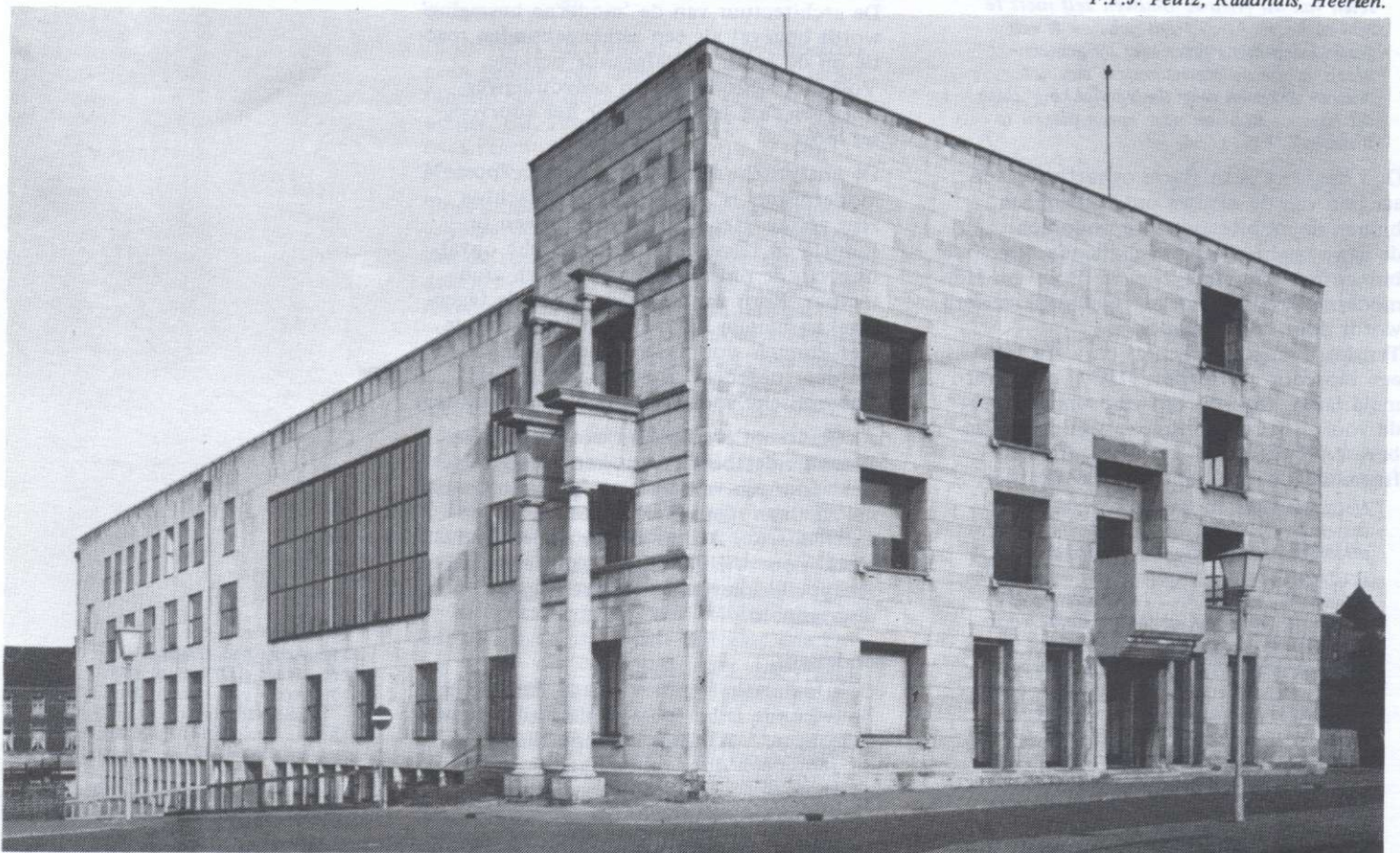
De ronde kolommen zijn echter meer dan een *caesura* in de ruimte, dat wil zeggen, dat zij ook de ruimte beïnvloeden. Anders geformuleerd, Peutz' kolommen hebben een expliciete relatie met de balken. Dit in tegenstelling tot het werk van Le Corbusier en Van der Rohe, dat hiervoor werd gememoreerd.

F.P.J. Peutz, Retraitehuis, Heerlen.

F.P.J. Peutz, Raadhuis, Heerlen.

Van den Berg constateert overeenkomsten met Mendelssohn (*Dynamik und Funktion*, 1923).¹³ De moderne kanten van Peutz' werk zijn beslist niet toevallig of incidenteel. *'Het modernisme van Peutz moet dan ook niet, in het licht van zijn latere werk, als een jeugdzonde beschouwd worden. Ook niet als een vrijblijvend nieuwsgierig aftasten van de mogelijkheden van een nieuwe taal.'* Met deze zin wijst G. Bekaert op Peutz' retraitshuis-ontwerp.¹⁴

Destijds werd dit ontwerp besproken in *Casabella*. (1934, nr. 83) door R. Rothschild. Niet alleen de constructie werd van belang geacht. Rothschild ontdekte in de vormgeving een nieuwe bevestiging van de moderne stijl en verwijst onder meer naar Rietveld.¹⁵

Naast het warenhuis Schunck (1933) en het retraitshuis (1932) vormt het raadhuis voor Heerlen (1936-42) zonder meer het belangrijkste architectonisch ontwerp van Peutz.

Vlak na de oorlog bezocht J.J.P. Oud Zuid-Limburg. Onder de titel *Bouwen in het Zuiden* schrijft hij hierover in *De Groene* van 14 juni 1947.

*"Ik wist iets van de plannen voor dit gebouw af en het was me bekend, dat dit werk reeds geruime tijd in uitvoering is. Toch stond ik even verbaasd, toen ik de werkelijkheid te zien kreeg. Ik zou me daarin meer willen verdiepen ten einde te trachten tot begrip van sommige dingen te komen. (. . .) Wie met de heren van de Delftsche School van mening mocht zijn, dat op het ogenblik geen bouwkunst bereikbaar is, karakteristiek voor het tegenwoordige, die ga toch dit Raadhuis in Heerlen eens zien. Het is ook hierom een leerzaam voorbeeld omdat het bewijst dat het starre, dat het werk van zwakke broeders bij het Nieuwe Bouwen wel eens aankleeft, met de beginselen van dit Nieuwe Bouwen zelf niets te maken heeft. (. . .) Dit gebouw is een gezond argument tegenover de gemeenplaatsen, die de tegenstanders van het Nieuwe Bouwen over de 'vervlakking' door dit Nieuwe Bouwen naar voren plegen te brengen."*¹⁶

Oud hanteert geen starre opvattingen ten aanzien van de nieuwe ontwikkelingen binnen de architectuur; hij onderkent de aanwezigheid van verschillende 'krachten' binnen het fenomeen Nieuwe Bouwen. Het moderne karakter van het raadhuis-ontwerp wordt door hem benadrukt.

Tenslotte mag men Peutz' ontwerp voor een bioscoop te Heerlen (1937) niet overmeld laten. Ook dit ontwerp onderstreept de vooruitstrevende functie van deze Limburgse architectuur. Ter illustratie een fragment uit een krantenartikel destijds.

*"Het is nog niet zo lang geleden, dat er tussen bouwkundigen van onderling zéér uiteenlopende richtingen een strijd werd gestreden op twee fronten: van de baksteen en van de beton. (. . .) Er waren architecten die hun toch al flauwe liefde voor de baksteen hartgrondig afzwoeren om zich vervolgens radicaal over te leveren aan de meest fantastische dromen-in-beton. (. . .) De Heerlense architect ir. Peutz heeft bewezen waarlijk niet afkerig te zijn van het gewaagde experiment. Maar als het nodig was, dan zou zijn nieuwste schepping, het Royal Theater te Heerlen (. . .) een gunstig pleidooi vormen voor het vakkundig gebruik van beton."*¹⁷

F.P.J. Peutz, Bioscoop Royal, Heerlen.

post-modernisme

Het moderne maar ook ambivalente karakter van Peutz' architectuur benadrukt de voorzichtigheid en zorgvuldigheid die bij architectonisch onderzoek in acht dient te worden genomen. Hierboven is gepleit voor een benadering van onderzoek die zich niet laat leiden door een onproblematiese hantering van eenheidsconcepten.

Helaas blijven deze concepten hardnekkig hun werk verrichten. Er ontstaan zelfs nieuwe, bijvoorbeeld 'post-modernisme'. Eigenlijk gaat het hier om een variant (of een gevolg) op het concept 'moderne beweging'. De architectuur van de 'moderne beweging' wordt opgevat als een samengebonden reactie op de eraan voorafgaande periode. 'Post-modernisme' is dan eenvoudigweg weer een fase later; vandaar het voorvoegsel 'post'.

De analytische kracht van de term 'post-modernisme' is zoals valt te verwachten zeer gering. Het is gebaseerd op een te simpele en bovenal te schematische opvatting van de ontwikkelingen binnen architectuur. Kern van de zaak is, dat de tegenstanden binnen het veld van architectuur niet kunnen worden begrepen. Problemen worden toegedekt in plaats van gesteld. Theoretische vooruitgang wordt uitgesloten.

A. Graafland (verbonden aan de afdeling Bouwkunde) bekritiseert het weinig selectief vermogen van de term 'post-modernisme'. Er kan niets (meer) worden onderscheiden. '(. . .) alles valt er onder en dus niets. Voor wie gehecht is aan het wetenschappelijk dieventaaltje, het begrip is niet-discriminatoire.'¹⁸

onderwijs

Ook binnen het onderwijs aan de afdeling Bouwkunde is het post-modernisme doorgedrongen¹⁹. Al sinds geruime tijd wordt dit fenomeen door middel van lezingen en discussie-bijeenkomsten aan de orde gesteld. De studievereniging 'Stylos' speelt hier een initiërende en organisatorische rol. In

14. Arets c.s., o.c. p. 348.

15. Arets c.s., o.c. p. 103.

16. Arets c.s., o.c. p. 177.

17. Arets c.s., o.c. p. 201; spelling gemoderniseerd.

18. A. Graafland, Post-Modernisme, in *B-Nieuws* nr. 24, Delft 1983, p. 5.

19. R. van der Bijl, Over post-modernisme, in *Delta* nr. 10, Delft 1983, p. 10.

1983 verzorgde zij de lezingenreeks 'Post-modernisme en de kritiek'. Deze reeks vindt in principe haar oorsprong in voordrachten over architectuurtheorie, vanaf februari 1981, in het kader van hoogleraarvacatures.

Een gangbare, maar nogal conservatieve benadering van architectuur ziet de ontwikkelingen binnen dit veld als bepaald door de Groten in het Métier. Onderzoek naar architectuur richt zich zo voornamelijk op de 'ster-architecten en hun meesterwerken'.

De lezingenreeksen van Stylos lijken deze benadering te volgen.

Ongetwijfeld is ook hier Graaflands kritiek op de tentoonstellingen over het Nieuwe Bouwen van toepassing: 'Architectuur is (volgens de tentoonstellers, rvdb) een spel van grootmeesters, in het verleden, heden en toekomst. Architectuurgeschiedenis is de geschiedenis van de zetten op het grote, ongetwijfeld pluriforme, schaakbord. Door de kunst af te kijken van de grootmeesters wordt het architectuuronderwijs gestimuleerd. Bauhaus revisited. Er rest slechts één probleem, de rubricering van de kennelijke explosie aan vormen, materiaalgebruik en opvattingen na de *Moderne Beweging*. Het bord is niet goed meer te overzien, de duidelijke zetten van de grootmeesters zijn in de huidige verhoudingen niet langer toepasbaar zonder een neostijl te vormen. Bovendien is er een woekering ontstaan aan vormen, de 'lijn' lijkt er uit. De internationale situatie maakt het beeld er niet scherper op, het scala wordt alleen maar uitgebreider. De oplossing van het probleem is van een zuiverheid waar het ontwerp van Le Corbusier niet voor onderdoet; de veelvormigheid wordt gecodeerd in een nieuw begrip; *post-modernisme*. We kunnen weer even vooruit'²⁰.

In de reeks uit 1983 is aan grootmeesters geen gebrek; een willekeurige greep in alfabetische volgorde: H. van Dijk, H. Hertzberger, Ch. Jencks (natuurlijk!), R. Koolhaas (natuurlijk ook), L. Kroll, S. von Moos, N. Prak en A. Tzonis.

'Post-modernisme': een term niet geheel vrij van problemen: Aan de organisatoren van de reeks over 'post-modernisme' werd destijds gevraagd of met deze problemen rekening was gehouden²¹: 'Inderdaad is 'post-modernisme' een onduidelijk begrip. Deze onduidelijkheid stimuleert ons inziens juist de discussie. Ongelukken zijn daarbij niet uitgesloten. De reeks probeert een bijdrage te leveren aan de dialoog tussen de vele stromingen van onze tijd. De voordrachtenreeks kan zo een platform zijn voor de kritiek. Het centraal stellen van het (vage) thema 'post-modernisme' is voornamelijk gedaan om de huidige architecten en theoretici, en dat zijn overigens degenen waarop de reeks reageert, niet zonder meer van tafel te vegen als slecht. Het gaat daarentegen juist om begripsvorming. Dus analyseren, in plaats van afzetten tegenover anderen en hun werk.'

In het licht van het hiervoor geconstateerde geringe verklarend, dat wil zeggen begripsmatig, vermogen van de term 'post-modernisme' (vgl. ook Graafland), is het interessant te weten of de voordrachten-

reeks van Stylos tot enige vorm van begripsvorming zou kunnen leiden. Stylos: 'Als je maar genoeg sprekers uitnodigt met verschillende gezichtspunten, dan maken de lezingen de uiteenlopende benaderingen van de architectuur inzichtelijk. Het kan duidelijk worden dat benaderingen die we aanduiden met begrippen zoals 'post-modernisme' of 'moderne beweging' steeds anders worden gedefinieerd. Er komen steeds nieuwe definities naar voren en dat kan een eerste stap tot begripsvorming zijn.'

Peutz onderzocht de historische realiteit van de architectuur en verzette zich daarom tegen de Moderne Beweging, die volgens hem 'modernistisch' was en die que opvatting niet strookte met de zijne, omdat bij hun functionalistische-materialistische theorieën domineerden. (. . .) De relatie tussen heden en verleden, die het werk van Peutz kenmerkt en die door de Moderne Beweging werd genegeerd, wordt in de huidige architectuurontwikkeling weer geactualiseerd,

aldus W. Arets²².

Bekaert stelt dat het Raadhuis-ontwerp van Peutz alle nog actuele architectuurdenkbeelden overhoop gooit.

*Het is een uitdaging én voor een modernistische én voor een post-modernistische benadering (. . .)*²³.

Peutz bewijst dat het binnen verschillende architectonische talen mogelijk is om mooie dingen te maken; en dat bovendien verschillende talen zijn te verenigen.

Zo worden alle tegenspraken binnen architectuur weer keurig van tafel geveegd. Discussie, Platform, Verschillende Gezichtspunten, Nieuwe Definities; de cliché's waarmee de architectonische tegenspraken worden uitgewist. Het architectonisch onderzoek is weer terug bij 'af'!

20. Graafland, o.c. p. 4.

21. Van der Bijl, o.c. p. 10.

22. Arets c.s., o.c. p. 355.

23. Arets c.s., o.c. p. 349.